

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 338.242.2; 378.1

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Костянтин Зеленський; Ігор Луців

*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Тернопіль, Україна*

Резюме. Досліджено нормативне забезпечення конкурентоспроможної вищої освіти як головного складника системи освіти України в забезпеченні підготовки конкурентоспроможного людського капіталу. Запропоновано графо-структурні моделі системи освіти України, які ілюструють: а) взаємне співвідношення між видами, складниками, рівнями освіти, освітньо-кваліфікаційними рівнями та ступенями освіти; б) освітні (ступеневі) переходи між рівнями та ступенями освіти; в) терміни підготовки за рівнями та ступенями освіти; г) скорочені терміни навчання в системі ступеневої освіти; д) можливості побудови особою конкурентоспроможної освітньої траєкторії протягом життя. Досліджено відповідність здобутих особою рівнів та ступенів освіти: а) рівням Національної рамки кваліфікацій; б) професіям та професійним групам Національного класифікатора України; в) умовам фінансування за кошти Державного бюджету та кошти фізичних або юридичних осіб. Запропоновано законодавчо й нормативно розширити розуміння важливості додаткових знань, які особа здобуває через самоосвіту, в сфері громадської або іншої діяльності, пов'язаної з родиною чи дозвіллям. Такі знання мають, деколи, переважний вплив на підвищення конкурентоспроможності особи, її працездатності та продуктивності праці при виконанні обов'язків у повсякденній професійній діяльності.

Ключові слова: нормативне забезпечення, формальна освіта, інформальна освіта, професія, кошти Державного бюджету, конкурентоспроможність.

NORMATIVE PROVIDING COMPETITIVE HIGHER EDUCATION IN THE UKRAINIAN EDUCATION SYSTEM

Kostyantyn Zelensky; Ihor Lutsiv

Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University, Ternopil, Ukraine

Summary. The article analyzes the normative provision of competitive higher education as the main component of the Ukrainian education system in ensuring the preparation of a competitive human capital. Graph-structural models of the educational system of Ukraine are proposed, which illustrate: a) the mutual relation between the types, components, levels of education, educational and qualification levels and degrees of education; b) educational (step-by-step) transitions between levels and degrees of education; c) the terms of training for the levels and degrees of education; d) reduced terms of study in the system of degree education; e) the possibility of building a competitive educational trajectory throughout the life of a person. The correspondence of the levels and degrees of education received by the person is investigated: a) levels of the National qualification framework; b) professions and professional groups of the National Classifier of Ukraine; c) conditions for financing from the State budget and funds of individuals or legal entities. It is proposed to legislatively and normatively expand the understanding of the importance of additional knowledge that a person acquires through self-education, in the field of social or other activities related to family or leisure. Such knowledge has, at times, a predominant influence on the enhancement of the person's competitiveness, her ability to work and productivity in performing his duties in his daily professional activities.

Key words: normative provision, formal education, informal education, profession, state budget funds, competitiveness.

Постановка задачі. Закон України «Про освіту» [1] метою своєю передбачає «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, ... збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні законодавчо забезпеченими є складники системи формальної освіти [1]: дошкільна освіта [13]; повна загальна середня освіта [19]; позашкільна освіта [12]; професійна (професійно-технічна) освіта [9]; вища освіта [5]. На стадії розроблення перебувають закони складників: спеціалізованої освіти; фахової передвищої освіти; освіти дорослих [1]. Організацію діяльності систем складників освіти [1] додатково врегульовують постанови Кабінету Міністрів [2, 6, 8, 10, 11, 21], накази Міністерства освіти і науки [16 – 18, 20], розпорядчі документи закладів освіти.

Кожен громадянин України (особа) має гарантоване Конституцією [3] право на «доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти», може обирати для себе найзручнішу траєкторію здобуття відповідного рівня (ступеня) освіти для підвищення свого рівня конкурентоспроможності у зручні терміни й протягом усього життя.

Метою статті є дослідження нормативного забезпечення конкурентоспроможної вищої освіти як головного складника системи освіти України в забезпеченні підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Виклад основного матеріалу. Система вищої освіти України направлена на здобуття особою певної суми знань, умінь і навичок за певним (певними) напрямком, професією, спеціальністю, за відповідними рівнями освіти (ступенями), які особа зможе застосувати при виконанні необхідних (відповідних) видів робіт при подальшому працевлаштуванні. При цьому вся система такої освіти повинна бути організована таким чином, щоб задовольнити бажання, потреби та можливості усіх зацікавлених сторін:

- роботодавців, які сплачують податки до бюджету держави і розраховують на необхідний їм відповідний рівень і якість підготовки кваліфікованих кадрів, які забезпечать зростання прибутків підприємства та підвищення його конкурентоздатності;
- особи, батьки якої також сплачують податки до бюджету держави і яка розраховує на якісну освіту, що дасть можливість здобути бажаний рівень знань, умінь та навичок для гідного саморозвитку, здатності конкурувати на ринку праці та працевлаштуватися на високооплачувану роботу;
- безпосередньо сама держава, яка організовує таку систему вищої освіти, що надає якісні освітні послуги всім громадянам держави, які результатами своєї праці підвищують і розвивають економічний, культурний, освітній рівні держави, підвищують її конкурентоспроможність на світовому рівні.

Раціональною та ефективно організованою системою вищої освіти в державі буде вважатися така система, яка забезпечить у ній стабільний загальний прибуток. Тобто на кожен вкладений гривню у вищу освіту громадян держава повинна розраховувати на

отримання доходу у понад одну гривню. При цьому економічний рівень і підприємств, і громадян повинен зберігатися достатньо високим, бути стимулюючим, розвиваючим, тобто таким, щоб ні у підприємств, ні у громадян не виникло бажання змінити дану державу (правила ведення підприємницької діяльності) на іншу.

Найбільш основоположним (фундаментальним) для особи в системі освіти України є здобуття освіти за складником освіти «повна загальна середня освіта» (ПЗСО) [1], який включає в себе три рівні освіти:

- початкова освіта (ПО) тривалістю 4-и роки, яку особа починає здобувати, як правило, з 6-и років, відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій [2]. На рис. 1 ілюстровано блоком «Початкова (ПО)» в складнику освіти ПЗСО віком особи від 6-и до 10-и років;
- базова середня освіта (БСО) тривалістю 5 років, здобувається особою після ПО, відповідає другому рівню Національної рамки кваліфікацій [2]. На рис. 1 ілюстровано блоком «Базова середня (БСО)» в складнику ПЗСО віком особи від 10-и до 15-и років;
- профільна середня освіта (ПСО) тривалістю 3-и роки, здобувається особою після БСО, відповідає третьому рівню Національної рамки кваліфікацій [2]. На рис. 1 ілюстровано блоком «Профільна середня (ПСО)» в складнику ПЗСО віком особи від 15-и до 18-и років.

Метою складника освіти «ПЗСО» [стаття 12, 1] є «всебічний розвиток, виховання й соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення й навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності й громадянської активності».

Здобуття ПЗСО в Україні є обов'язковим [1]. Ця норма в Законі [1] повторена із Конституції України [стаття 53, 3].

З рівнями ПО та БСО особа може розпочати трудову діяльність за великим переліком професій з 9-ї професійної групи – «найпростіші професії» (НП), наведених у Класифікаторі професій [4], які потребують мінімальної професійної підготовки на виробництві чи інструктажу (прибиральник службових приміщень, кур'єр, гардеробник, сторож, швейцар, двірник, гідропіскоструминник, підсобний робітник...).

Тобто, є ряд «найпростіших професій», за якими, для виконання функціональних обов'язків достатньо рівня освіти БСО (на підготовку особи не обов'язково затрачати бюджетні кошти на 3-и роки підготовки за рівнем ПСО) або рівня ПО (не обов'язково затрачати бюджетні кошти на 3+5=8 років для навчання за рівнями ПСО та БСО). Проте, враховуючи конституційну і законодавчу обов'язковість ПЗСО [1, 3] даний аспект виключимо із аналізу наступних досліджень.

З рівнем ПСО та відповідною професійною підготовкою на виробництві особа може виконувати роботу за рядом професій з професійних груп [4], відповідно: 4-ї – «технічні службовці» (ТС) (професії: агент з постачання, черговий аеропорту, інкасатор, сестра-господиня); 5-ї – «працівники сфери торгівлі та послуг» (ПСП) (професії: комендант, вимірювач об'єктів нерухомого майна, черговий по поверху готелю, охоронник, покоївка); 6-ї – «кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства» (КРСГ) (професії: овочівник, садівник, квітникар, тваринник, птахівник); 7-ї – «кваліфіковані робітники з інструментом» (КРІ) (професії: забійник на відбійних молотках, прохідник, монтер колії, оглядач вагонів); 8-ї – «робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин» (РОУМ) (професії: пресувальник туб, дорожній робітник, ліфтер).

Розпочати здобуття ступенів вищої освіти (ВО) бакалавра і магістра особа може після рівня ПСО, як правило, після 17-и річного (за законом [1], з 2030 року,

після 18-річного) віку. Ступінь бакалавра (Б) здобувається протягом 3-4-х років (180–240 кредитів) [5], відповідає сьомому рівню Національної рамки кваліфікацій [2]. На рис. 1 ілюстровано верхню частину блоку «Бакалаврат (Б)» у складнику ВО віком особи від 18-и до 22-х років.

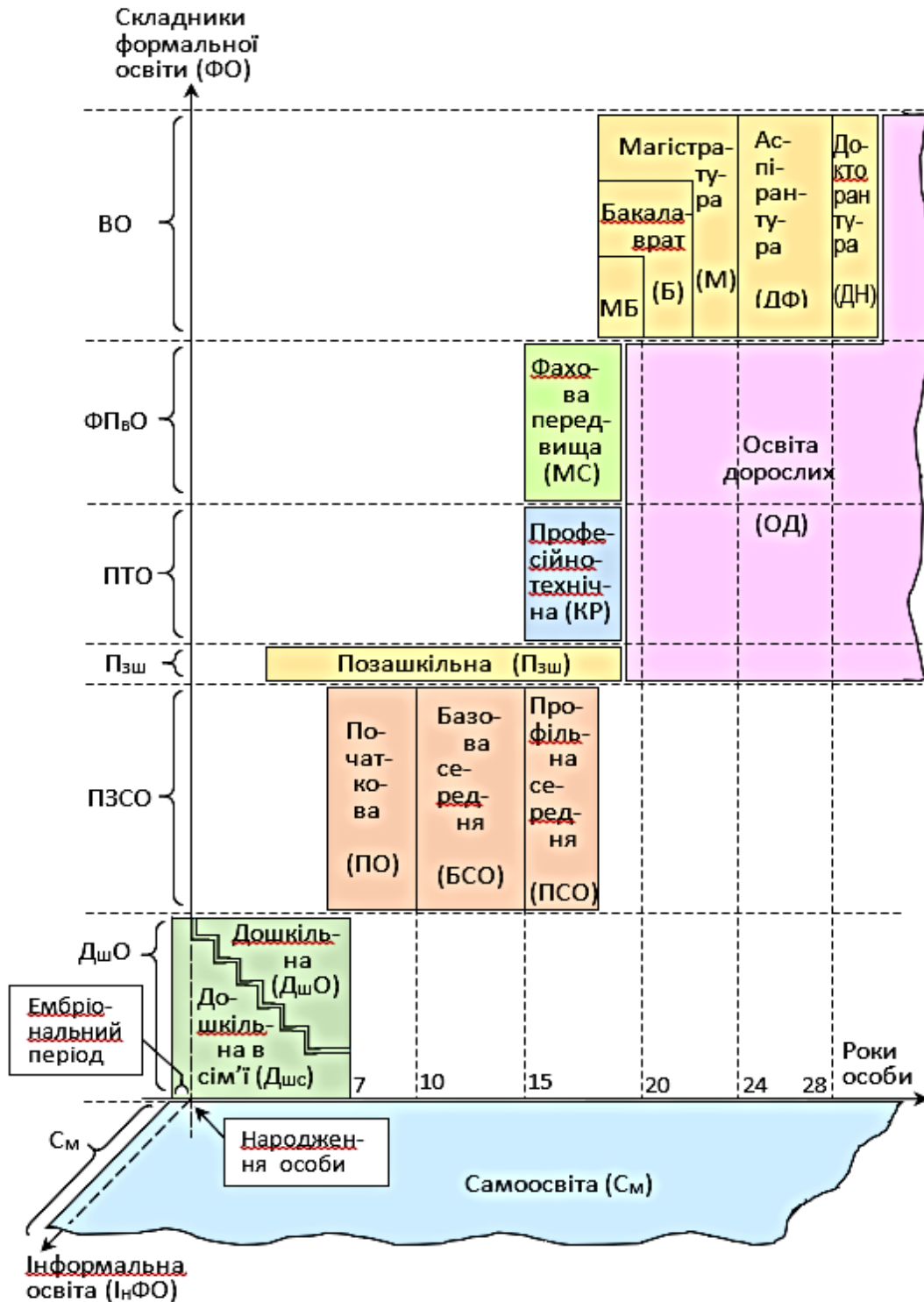

Рисунок 1. Структура системи освіти України

Figure 1. The structure of the education system of Ukraine

Ступінь магістра (М) здобувається після ступеня Б протягом 1,5-2-х років (90 – 120 кредитів), відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій [2]. На рис. 1 ілюстровано нижньою частиною блоку «Магістратура (М)» у складнику освіти ВО віком особи від 22-х (після блоку «Бакалаврат (Б)») до 24-х років.

Ступінь М медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі ПЗСО протягом 5 – 6-и років (300 – 360 кредитів) [5]. На рис. 1 ілюстровано верхньою частиною блоку «Магістратура (М)» в складнику ВО віком особи від 18-и до 24-х років.

Ступінь Б особа також може здобути і на основі ступеня молодшого бакалавра або молодшого спеціаліста [частина 4, стаття 5, 5]. На рис. 1 ілюстровано нижньою частиною блоку «Бакалаврат (Б)» у складнику ВО віком особи від 20-и до 22-х років.

Зі ступенями освіти Б та М особа може виконувати роботу за великим переліком професій з професійних груп [4] відповідно: 1-ї – «законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)» (ЗСКМ) (професії: директор підприємства, завідувач аптеки, начальник управління, командир частини, головний агроном, керівник гуртка, менеджер); 2-ї – «професіонали» (Пр) (професії: викладач вищого навчального закладу, економіст, редактор, художник, юрист, суддя, бібліотекар); 3-ї – «фахівці» (Фц) (професії: фахівець з автотехнічної експертизи, лікар-стажувальник, віце-консул, механік цеху, диспетчер виробництва).

На освітньо-науковому (третьому) рівні ВО [5], який відповідає дев'ятому рівню Національної рамки кваліфікацій [2] особа має право під час навчання в аспірантурі здобувати протягом 4-х років [5, 6] освітній і водночас перший науковий ступінь доктора філософії (ДФ) на основі ступеня М [частина 6, стаття 5, 5]. На рис. 1 ілюстровано блоком «Аспірантура (ДФ)» у складнику ВО віком особи від 24-х до 28-и років.

На найвищому рівні вищої освіти – науковому [5], який відповідає десятому рівню Національної рамки кваліфікацій [2] особа під час навчання в докторантурі здобуває протягом 2-х років [6] другий науковий ступінь доктора наук (ДН) на основі ступеня ДФ [частина 7, стаття 5, 5]. На рис. 1 ілюстровано блоком «Докторантура (ДН)» у складнику ВО віком особи від 28-и до 30-и років.

З науковими ступенями ДФ і ДН особа може виконувати роботу за великим переліком професій 2-ї професійної групи (Пр, професії: науковий співробітник, доцент, викладач вищого навчального закладу [4]), а також і за професіями 1-ї (ЗСКМ, професії: Президент національної академії (наук, мистецтв і т. ін.) України, ректор, декан [4]) і 3-ї (Фц) професійних груп [4].

Закон України «Про вищу освіту» [5] ввів у систему ВО України із 2014 року початковий рівень ВО, на якому особа може здобути ступінь ВО – молодший бакалавр (МБ) протягом 2-2,5 року (120 – 150 кредитів), який відповідає шостому рівню Національної рамки кваліфікацій [2], та за умови наявності в неї ПЗСО (після 17(18)-и річного віку). На рис. 1 ілюстровано блоком «МБ» у складнику ВО віком особи від 18-и до 20-и років.

Закон [5] прирівнює «диплом про вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем (ОКР) молодшого спеціаліста (МС) до диплома про вищу освіту за освітньо-професійним ступенем молодшого бакалавра» [підпункт 4 пункту 2 розділу XV, 5]. Відповідно, особа зі ступенем МБ може виконувати роботу за тим же переліком професій, що й особа із ОКР МС, згідно з [4], за відповідними професійними групами: 1-ї (ЗСКМ, професії: командир взводу, завідувач гуртожитку, начальник відділення зв'язку, завідувач канцелярії, головна медична сестра, керуючий магазином); 2-ї (Пр, професії: дресирувальник морських тварин, соціальний працівник, бандурист-співак); 3-ї (Фц, професії: технік-технолог, технік-будівельник, хронометражувальник,

лоцман, штурман авіаційного загону, сестра медична, вихователь гуртожитку, інспектор з кадрів, артист цирку); 4-ї (ТС, професії: асистент референта, тальман, оператор служби перевезень, адміністратор); 5-ї (ПСТП, професії: бортпровідник, командир відділення, агент з організації обслуговування авіаперевезень); 7-ї (КРІ, професії: радіотехнік, оптик медичний, налагоджувальник автоматичних ліній і агрегатних верстатів, авіаційний механік з планера та двигунів); 8-ї (РОУМ, професії: оператор з добування нафти й газу, апаратник синтезу, судноводій малотоннажного судна) [4].

Закон України «Про освіту» [стаття 10, 1] ввів у систему освіти України із 2017 року складник (рівень) освіти – «фахова передвища освіта (ФПВО), який відповідає п'ятому рівню Національної рамки кваліфікацій» [2]. «Фахова передвища освіта здобувається на основі повної або базової середньої освіти» [стаття 16, 1].

На сьогодні спеціальний закон про фахову передвищу освіту перебуває на стадії розроблення. Тому прийемо, що рівню фахової передвищої освіти відповідає ОКР молодшого спеціаліста (МС), за яким згідно з Законом [5] передбачено, що «останній прийом на здобуття вищої освіти за ОКР МС проводиться у 2019 році» [розділ XV, 5].

Рівень МС попереднім Законом «Про вищу освіту» від 2002 року [7] відносився до освітнього рівня неповної вищої освіти. Згідно з постановою [8] для ОКР МС «нормативний термін навчання не може перевищувати, на базі ПЗСО, трьох років, а БСО – чотирьох років». На рис. 1 даний рівень освіти ілюстровано блоком «Фахова передвища (МС)» у складнику ФПВО віком особи від 15-и до 19-и років.

Із ОКР МС особа може виконувати роботу за великим переліком професій, аналогічних ступеню МБ за професійними групами [4], відповідно: 1-ю (ЗСКМ), 2-ю (Пр), 3-ю (Фц), 4-ю (ТС), 5-ю (ПСТП), 7-ю (КРІ) та 8-ю (РОУМ).

Четвертому рівню Національної рамки кваліфікацій [2] відповідає «третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти» [1]. Складник професійно-технічної освіти (ПТО) також включає «перший (початковий) рівень ПТО», на якому «особа може здобути кваліфікації, що відповідають 2-у рівню Національної рамки кваліфікацій» та «другий (базовий) рівень ПТО», на якому «особа може здобути кваліфікації, що відповідають 3-у рівню Національної рамки кваліфікацій» [стаття 15, 1].

Згідно з Законом України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [9] кожен із трьох ступенів ПТО [9] визначається відповідним рівнем кваліфікації з присвоєнням особі (випускникові закладу ПТО) ОКР «кваліфікований робітник» (КР) відповідного розряду [9, 10].

Професійно-технічна освіта здобувається на основі БСО або ПЗСО [1, 9, 10].

Закони [1, 9] та постанова [10] також передбачають можливість особі здобувати ПТО і без БСО чи ПЗСО на першому ступені, якому відповідає перший атестаційний рівень з нормативним терміном навчання до 1-го року та з отриманням свідоцтва [10].

Згідно з [10] зі свідоцтвом КР першого ступеня особа може виконувати роботу практично за всіма професіями 9-ї професійної групи (НП, професія – комірник) [4, 11] та частково за професіями 5-ї (ПСТП, професії: кухар, сомельє, перукар-модельєр), 6-ї (КРСГ, професії: озеленювач, виноградар), 7-ї (КРІ, професії: муляр, фотограф, кондитер) і 8-ї (РОУМ, професії: апаратник вуглезбагачення, дорожній робітник, ліфтер) професійних груп Класифікатора професій [4] та переліку [11].

На другому ступені ПТО, якому відповідає другий атестаційний рівень, особа здобуває ОКР КР на основі БСО з нормативним терміном навчання, що не перевищує 4-и роки [10] (на практиці 3-и роки) з отриманням диплома.

Згідно з [10] з дипломом ОКР КР другого ступеня особа може виконувати роботу практично за всіма професіями 5-ї (ПСТП, професії: соціальний робітник, рятувальник, сапер, астролог), 6-ї (КРСГ, професії: садовод, оператор тваринницьких комплексів та

механізованих ферм, тваринник, птахівник), 7-ї (КРІ, професії: слюсар-сантехнік, слюсар з ремонту автомобілів), 8-ї (РОУМ, професії: фрезерувальник каменю, ливарник металів та сплавів, оператор котельні, кіномеханік, тракторист, береговий боцман, матрос) професійних груп [4, 11] та частково за професіями 4-ї (ТС, професії: оператор комп'ютерного набору, секретар керівника, архіваріус, діловод, паспортист,) професійних груп Класифікатора професій [4] та переліку [11].

На третьому ступені ПТО, якому відповідає третій атестаційний рівень, особа здобуває ОКР КР на основі ПЗСО з нормативним терміном навчання, що не перевищує 2-а роки [10] (на практиці один рік) з отриманням диплома.

На рис. 1 складник ПТО ілюстровано блоком «Професійно-технічна (КР)» віком особи від 15-и до 19-и років.

Згідно з [10] з дипломом ОКР КР третього ступеня особа може виконувати роботу практично за всіма професіями 4-ї (ТС, професії: старший оператор диспетчерського руху флоту, касир торговельного залу), 5-ї (ПСТП, професії: бармен, офіціант, евакуатор), 6-ї (КРСГ, професії: тренер коней, робітник фермерського господарства, фермер), 7-ї (КРІ, професії: слюсар-інструментальник, лаборант-радіометрист, випробувач двигунів), 8-ї (РОУМ, професії: машиніст бульдозера, сталевар конвертера, бригадир рудного двору, машиніст електровоза, водій тролейбуса, водій автотранспортних засобів, водій трамвая, машиніст підйимально-транспортних машин) професійних груп [4, 11].

Освітньо-кваліфікаційний рівень КР законодавчо не віднесено до системи вищої освіти. Разом з тим він є невід'ємною ланкою системи ступеневої освіти [8], якою може скористатися особа і яка впливає на терміни підготовки за ступенями вищої освіти. Тому ОКР КР доцільно враховувати при дослідженні системи вищої освіти.

Складник освіти – освіта дорослих (ОД) [1] є складовою системи освіти України, передбачає безперервний професійний розвиток повнолітньої особи шляхом набуття нових та вдосконалення раніше набутих компетентностей, оволодіння іншою (іншими) професією (професіями) на основі здобутої вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти та практичного досвіду й триває впродовж усього періоду професійної діяльності особи задля урахування її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки.

«Особа має право на вільний вибір темпу здобуття освіти та освітньої програми в межах здобуття ОД» [стаття 18, 1]. Даний складник на рис. 1 показаний окремим блоком «Освіта дорослих (ОД)» справа від блоків складників ПТО, ФПБО та ВО віком особи від 19-и і тривалістю впродовж усього періоду її професійної діяльності.

З набутими новими компетенціями, професіями, практичним досвідом особа здобуває «часткові кваліфікації відповідного рівня Національної рамки кваліфікацій [2]» [частина 3, стаття 10, 1] і працевлаштовується за професіями усіх 9-и професійних груп [4], кваліфікаційні характеристики яких передбачають відповідні рівні (ступені) освіти.

Складник освіти – позашкільна освіта (ПЗШ) [1] є складовою системи освіти України. «Метою ПЗШ є розвиток здібностей дітей та молоді» [1] «відповідно до їх здібностей, обдарувань, уподобань та інтересів» [12] «у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та іншої творчості, здобуття ними первинних професійних знань, умінь і навичок, необхідних для їх соціалізації, подальшої самореалізації та/або професійної діяльності» [1].

«Позашкільна освіта може здобуватися одночасно зі здобуттям дошкільної» [1] («віком від 3-х років» [12]), «повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти» [1]. На рис. 1 даний складник освіти ілюстровано блоком «Позашкільна (ПЗШ)» віком особи від 3-х до 19-и років.

«Часткові кваліфікації, які здобуваються в системі ПЗШ, можуть відповідати нульовому – третьому рівням Національної рамки кваліфікацій [2]» [1, 12] і, на практиці, також можуть здобуватися особою в межах освіти дорослих. Тому на рис. 1 складник освіти ОД розташовано також справа складника освіти ПЗШ.

Складник освіти – дошкільна освіта (ДШО) [1] є «обов'язковою первинною складовою системи безперервної освіти в Україні» [стаття 4, 13], ставить своєю метою «забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей та формування необхідних життєвих навичок» [стаття 11, 1] і «відповідає нульовому рівню Національної рамки кваліфікацій [2]» [1].

Опис нульового кваліфікаційного рівня у [2] («Здатність адекватно діяти у відомих простих ситуаціях під безпосереднім контролем. Готовність до систематичного навчання») дає підстави припустити про можливість особи з рівнем освіти ДШО виконувати обов'язки за деякими професіями з 9-ї професійної групи – «найпростіші професії» Класифікатору професій [4], які потребують мінімальної професійної підготовки на виробництві чи інструктажу (професії: розклеювач оголошень, чистильник взуття, двірник, підсобний робітник, конюх).

В ДШО «базовими етапами фізичного, психічного та соціального становлення особистості дитини є вік немовляти (до одного року), ранній вік (від одного до трьох років), передшкільний вік (від трьох до шести (семи) років)» [13] (на рис. 1 – блок ДШО в складнику ДШО).

Однією зі складових системи ДШО є освіта та виховання особи в сім'ї [стаття 5, 13] (на рис. 1 позначено блок ДШС – блок трикутного вигляду із верхньою гіпотенузою у вигляді сходинок). Лівий край блоку ДШС (рис. 1) починається не від періоду народження особи, а з ембріонального періоду (орієнтовно понад шість місяців), оскільки, як стверджують науковці [14], «діти починають навчатися ще до народження».

В системі ДШО є заклади дошкільної освіти (будинки дитини), в яких забезпечується утримання і навчання дітей від самого народження і до 7-и річного віку [13] (даний етап на рис. 1 ілюструє перша (верхня) сходинка переходу від блоку ДШС до блоку ДШО).

Згідно з [13] «сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних та інших навчальних закладах або забезпечити дошкільну освіту в сім'ї». На рис. 1 такі переходи особи від сім'ї (блок ДШС) до ДШО ілюструють наступні сходинки і забезпечують заклади системи ДШО («ясла-садки») для дітей віком від одного до шести (семи) років» [13].

У системі ДШО при реалізації «етапів фізичного, психічного та соціального становлення особистості дитини» [13] *найважливішим є здатність особи до самопізнання, самонавчання (самоосвіти [1])*, яке вона починає здійснювати від ембріонального періоду і, особливо інтенсивно, від народження («ключ до розвитку розумових здібностей дитини – це його особистий досвід пізнання в перші три роки життя, тобто в період розвитку мозкових клітин» [с. 16, 15]. «До трьох років мозок досягає 80 відсотків свого дорослого потенціалу» [с. 23, 15]).

Самоосвітою особа займається впродовж усього свого життя. Закон України «Про освіту», в редакції [1], самоосвіту визначив як вид освіти під терміном «інформальна освіта» (ІнФО), «яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям» [стаття 8, 1].

В попередній редакції Закону України «Про освіту» від 1991 року (на сьогодні втратив чинність), самоосвіту було включено як складову до структури освіти, на рівні із вищою чи дошкільною освітою.

В обох редакціях законів тлумаченню терміну «самоосвіта» приділено лише по одному абзацу. Це підтверджує недостатню увагу з боку держави до важливості тих знань, які особа здобуває через самоосвіту. *Саме додаткові знання через самоосвіту в сфері громадської або іншої діяльності, пов'язані із родиною чи дозвіллям мають, деколи, переважний вплив на стан працездатності особи, продуктивності її праці та конкурентоспроможності при виконанні обов'язків у повсякденній професійній діяльності.*

На рис. 1 вид освіти – самоосвіта (інформальна освіта) [1] показано одним блоком «Самоосвіта (С_М)» уздовж третьої осі координат «інформальна освіта ІнФО». Починається блок С_М від початку ембріонального періоду особи, триває впродовж усього життя (рис. 1). Не обмежується і висота блоку С_М (вздовж третьої осі), оскільки не можливо обмежити особу ні сферами, ні напрямками можливого її пізнання через самоосвіту.

Оскільки Законом [1] «результати навчання, здобуті шляхом інформальної освіти, визнаються в системі формальної освіти в порядку, визначеному законодавством», особа може бути працевлаштована за професіями з усіх 9-и професійних груп [4].

Варто зазначити, що саме за результатами самоосвіти у нових сферах чи напрямках пізнання у Класифікатор професій [4] вводяться нові назви професій до відповідних професійних груп.

Організація вступу осіб до закладів освіти регламентується «виключно законами України», які визначають «основи освіти» [стаття 92, 3] відповідно до норм Конституції: «Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти... Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі» [стаття 53, 3].

Закон України «Про вищу освіту» [5] уточнює умови безоплатного здобуття ВО, «якщо певний ступінь ВО громадянин здобуває вперше за кошти державного або місцевого бюджету» [стаття 4, 5]. «Прийом на навчання до закладів ВО здійснюється на конкурсній основі відповідно до Умов прийому на навчання» [стаття 44, 5], які щороку затверджуються наказами Міністерства освіти і науки України (МОНУ).

«Прийом на навчання для здобуття ступеня МБ чи Б (М медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямувань) здійснюється на основі ПЗСО за результатами зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) знань і вмінь вступників» [частина 4, стаття 44, 5].

Умови прийому на навчання до закладів ВО України в 2019 році, затверджені Наказом МОНУ від 11 жовтня 2018 року № 1096 [16] уточнюють, що «Прийом до закладів ВО», тобто за всіма рівнями та ступенями (МС, МБ, Б, М, ДФ, ДН) «здійснюється за відповідними джерелами фінансування:

- за рахунок видатків державного (місцевого) бюджету (державних кредитів, ваучерів);
- за кошти фізичних та/або юридичних осіб» [с. 8, 16].

Водночас Умови [16] вводять норму, що «у 2019 році прийом вступників для здобуття ВО ступеня МБ проводиться лише на небюджетні конкурсні пропозиції» [с. 2, 16]. Це така «конкурсна пропозиція, на яку не надаються місця для навчання за кошти державного або регіонального бюджету» [с. 4, 16]. *Відповідно, у 2019 році особи можуть здобувати ступінь МБ лише за кошти фізичних або юридичних осіб, а дану норму Умов [с. 2, 16] можна вважати такою, що суперечить нормі Конституції щодо права громадян «безоплатно здобути вищу освіту» [стаття 53, 3] за ступенем МБ.*

«На основі ступеня МС» особа також може здобувати ступінь МБ [частина 3, стаття 5, 5] та ступінь Б [частина 4, стаття 5, 5] зі зменшенням «нормативного терміну навчання... за відповідною до напряму підготовки спеціальністю на один – два роки» [п. 28, 8; с. 7, 16]. «Для вступу на основі ОКР МС за денною формою здобуття освіти» проводяться «фахові вступні випробування» [с. 15, 16].

На основі ступеня МБ особа також може здобувати ступінь Б [частина 4, стаття 5, 5]. «Прийом на основі ступеня МБ під час вступу на споріднену або іншу спеціальність для здобуття ступеня Б здійснюється за результатами вступних випробувань» [частина 9, стаття 44, 5].

Ступінь М особа здобуває за умови наявності в неї ступеня Б [частина 5, стаття 5, 5] (окрім для медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямувань, за якими – на основі ПЗСО). «Прийом на основі ступеня Б на навчання для здобуття ступеня М здійснюється за результатами вступних випробувань» [частина 10, стаття 44, 5].

Умови [16] розширюють дію норм Закону [5] щодо можливостей прийому осіб для здобуття ступенів ВО на основі попередньо здобутих ОКР та ступенів відповідно [розділ II, 16]:

- ступеня М фармацевтичного спрямування на основі ОКР МС;
- ступеня М на основі ступеня М (ОКР спеціаліста);
- ступеня ВО за іншою спеціальністю на основі раніше здобутих таких самих або вищих ступенів (рівнів) ВО.

Вище наведені ступеневі переходи між ступенями (рівнями) освіти, які особа може здобути в системі ВО України проілюстровано на рис. 2 ребрами-стрілочками між вершинами графа, відповідно:

- ребра від вершини ПЗСО до вершин МБ, Б, М;
- ребра від вершини МС до вершин МБ, Б, М;
- ребро від вершини МБ до вершини Б;
- ребро від вершини Б до вершини М;
- ребро від вершини М до вершини Б;
- ребро від вершини Б до вершини МБ;
- ребра-петлі навколо вершин МБ, Б, М.

Науковий ступінь ДФ здобувається на основі ступеня М [частина 6, стаття 5, 5] (на рис. 2 – ребро-стрілочка від вершини М до вершини ДФ). «Прийом на основі ступеня М для здобуття ступеня ДФ здійснюється за результатами вступних випробувань» [частина 11, стаття 44, 5].

Науковий ступінь ДН здобувається особою на основі ступеня ДФ [частина 7, стаття 5, 5] (на рис. 2 – ребро-стрілочка від вершини ДФ до вершини ДН). «Прийом до докторантури для підготовки дисертації на здобуття ступеня ДН здійснюється з урахуванням наукових, науково-технічних досягнень за обраною спеціальністю відповідно до вимог [п. 37–42, 6]».

Умови прийому [п. 1, розділ III, 17] передбачають можливість здобуття ОКР МС на базі базової загальної середньої освіти (БСО [1]), ПЗСО та ОКР КР. Також «для здобуття ОКР МС за іншою спеціальністю приймаються особи, які здобули раніше такий ОКР» [п. 1, розділ III, 17], тобто ОКР МС.

На рис. 2 такі переходи між рівнями освіти ілюстровані ребрами-стрілочками між вершинами графа, відповідно: ребро від БСО до МС; ребро від ПЗСО до МС; ребро від КР до МС; ребро-петля від МС до МС.

«Особа, які здобули ПЗСО або ОКР КР, можуть бути прийняті на другий (третій) курс» [п. 2, розділ III, 17] ОКР МС. «Конкурсний відбір для здобуття ОКР МС здійснюється за результатами вступних випробувань» [п. 1, розділ VIII, 17].

Фінансування підготовки здобувачів ОКР МС здійснюється за такими ж джерелами, як і здобувачів ВО [п. 1, розділ IV, 17].

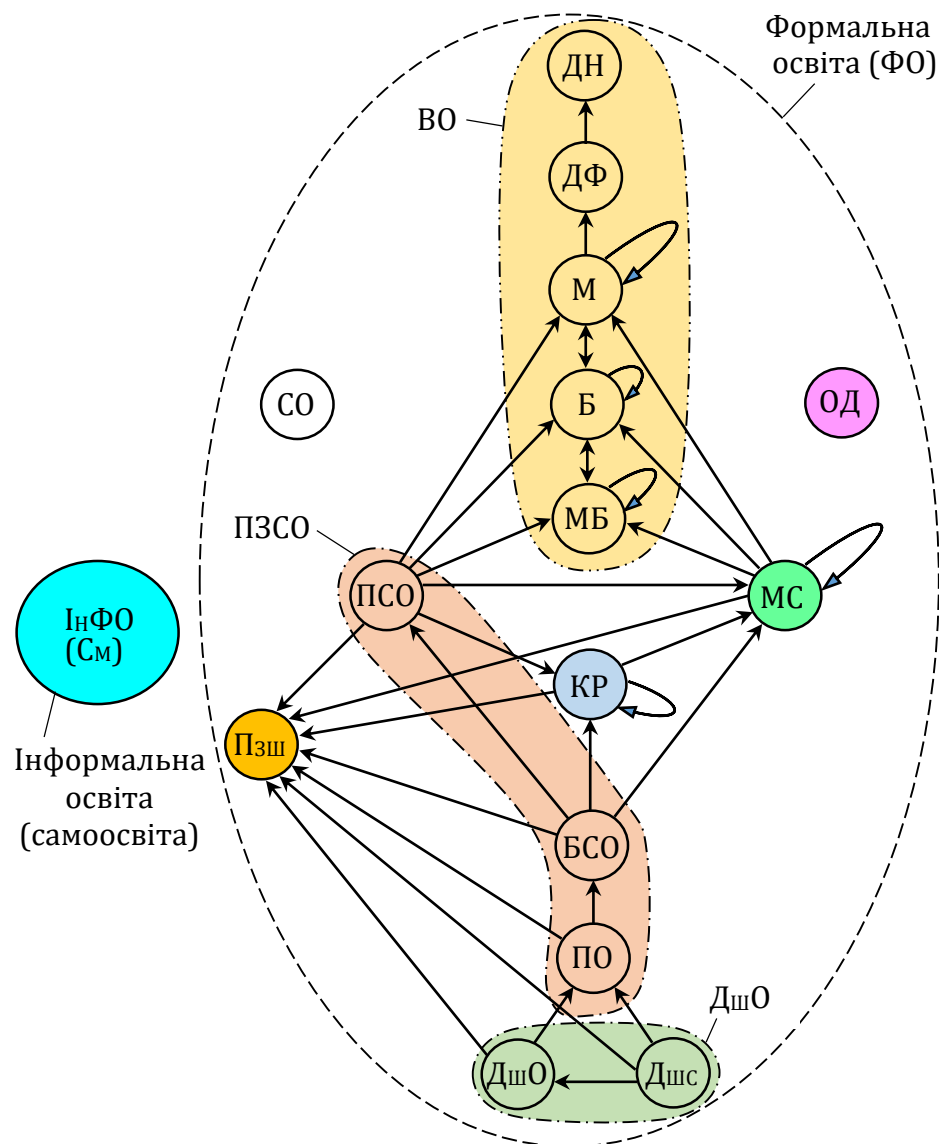

Рисунок 2. Граф освітніх переходів у системі освіти України, дозволених нормативною базою

Figure 2. A graph of educational transitions in the education system of Ukraine, which are permitted by the normative base

Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [9] передбачає можливість здобуття громадянином у закладі ПТО ОКР КР та МС. Типові правила прийому до закладів ПТО [18] регламентують: «Прийом до професійно-технічного навчального закладу проводиться шляхом конкурсного відбору вступників за результатами середнього бала свідоцтва про базову загальну середню освіту» (БСО [1]) «або середнього бала атестата про ПЗО» [розділ IV, 18] та «документа про присвоєння ОКР КР за результатами закінчення другого ступеня навчання... для навчання на третьому ступені ПТО» [розділ III, 18].

На рис. 2 такі переходи між рівнями освіти ілюстровані ребрами-стрілочками між вершинами графа відповідно: ребро від БСО до КР; ребро від ПЗСО до КР; ребро-петля від КР до КР.

Фінансування «первинної професійної підготовки» (підготовки здобувачів ОКР КР) здійснюється за рахунок [розділ I, 18]:

- «видатків з Державного бюджету України... на умовах державного замовлення;
- понад державне замовлення – за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб».

Про ієрархічну структурованість між трьома рівнями освіти ПО, БСО і ПСО (на рис. 2 – ребро від вершини ПО до вершини БСО та ребро від вершини БСО до вершини ПСО) в складнику системи освіти ПЗСО [1] робимо висновок із норм статті 9 Закону України «Про загальну середню освіту» [19] та частини 2 статті 10 Закону «Про освіту» [1].

«Зарахування учнів до закладу загальної середньої освіти проводиться» [стаття 18, 19] відповідно до «Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття ПЗСО» [20].

Закон [19] підтверджує конституційну норму, що «громадянам України забезпечується доступність і безоплатність здобуття ПЗСО». Поряд з тим «Громадяни України мають право на здобуття ПЗСО у приватних навчальних закладах» [стаття 6, 19].

З 1 січня 2019 року введена нова норма: «держава здійснює фінансування здобуття особою загальної середньої освіти у приватному чи корпоративному закладі освіти за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів шляхом передавання такому закладу освіти цільового обсягу коштів у розмірі фінансового нормативу бюджетної забезпеченості одного учня» [частина 3, стаття 43, 19].

Систему дошкільної освіти (ДшО) [13] покажемо у вигляді двох складників: перший – Дшс – дошкільна освіта в сім'ї та другий – ДшО – дошкільна освіта в закладах ДшО (рис. 1). На рис. 2 систему ДшО проілюструємо у вигляді вершин графа Дшс і ДшО та ребра-стрілочки від Дшс до ДшО.

Про ієрархічну структурованість між системами освіти ДшО та ПЗСО робимо висновок з аналізу віку осіб, що навчаються ([стаття 4, 13] та [частина 4, стаття 12, 1]) і покажемо її на рис. 2 у вигляді ребра-стрілочки від вершини Дшс до вершини ПО та ребра-стрілочки від вершини ДшО до вершини ПО.

«Порядок зарахування вихованців до закладів освіти для здобуття ДшО» [частина 3, стаття 14, 13], станом на сьогодні, планується затвердити наказом МОНУ у проекті «Порядку зарахування, відрахування та переведення вихованців до державних та комунальних закладів освіти для здобуття дошкільної освіти».

«Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної освіти» [частина 2, стаття 3, 13]. Також «джерелами фінансування закладу ДшО незалежно від форми власності можуть бути кошти: державного та місцевих бюджетів; батьків; добровільні пожертвування» [частина 3, стаття 37, 13].

Можливість здобуття особою освіти в системі позашкільної освіти (Пзш) одночасно із здобуттям освіти у системах ДшО, ПЗСО, ПТО та ФПвО [1] на рис. 2 проілюстровано ребрами-стрілочками до вершини графа Пзш від вершин освітніх рівнів відповідних систем освіти: ДшО; Дшс; ПО; БСО; ПЗСО (ПСО); КР; МС.

Закон [12] передбачає можливість «зарахування або вибуття вихованців, учнів, слухачів закладу Пзш протягом навчального року» [абзац 2, частина 2, стаття 22, 12] без детального опису даної процедури.

«Фінансування Пзш здійснюється за кошти засновника, державного та/або місцевих бюджетів, батьків, з інших джерел» [частина 5, стаття 14, 1].

Закон [1] увів у систему освіти України складник освіти – спеціалізована освіта (СО), яка виокремлює здобуття особою освіти мистецького, спортивного, військового чи наукового спрямування на кількох або всіх рівнях освіти [стаття 21, 1]. Оскільки вказані спрямування можна прирівняти до окремих напрямів освіти, а здобуті особою рівні освіти фактично відповідають уже розглянутим рівням відповідних складників формальної освіти (ПЗСО, Пзш, ПТО, ФПВО, ВО), то опис складнику освіти СО не проводитимемо. Відповідно, на рис. 1 складник освіти СО не показано, а на рис. 2 ілюстровано окремою вершиною – СО без ілюстрації зв'язків (ребер) з рештою вершин графа.

Складник освіти – освіта дорослих (ОД) [1] реалізується особою на основі попередньо здобутої ВО, ПТО або ФПВО. На рис. 2 складник ОД фактично вже проілюстрований ребрами-петлями навколо вершин графа М, Б, МБ, МС та КР, а також ребрами-стрілочками між даними вершинами. Тому складник ОД (у графі, рис. 2) зобразимо окремою вершиною ОД без ілюстрації зв'язків (ребер) з рештою вершин графа.

Другу освіту в системі ОД особа здобуває, як правило, за власні кошти. Виняток виникає у випадках:

- за бюджетні кошти, якщо особа «за станом здоров'я втратила можливість виконувати службові чи посадові обов'язки за отриманою раніше кваліфікацією» [стаття 4, 5];

- за кошти грантів (юридичних осіб), «які отримав заклад ВО на проведення наукових досліджень, за якими передбачається підготовка здобувачів ВО ступеня ДФ або ДН» [с. 9, 16].

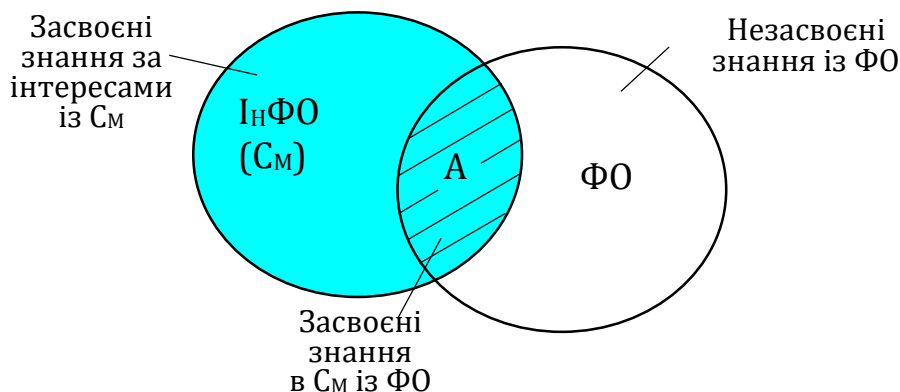
У системі ОД особа віком старше 45 років на підставі ваучера (за бюджетні кошти), який видається центром зайнятості у порядку, визначеному постановою [21], може здійснити перепідготовку, спеціалізацію, підвищення кваліфікації, підготовку на наступному ОКР для підтримання особистої конкурентоспроможності на ринку праці. «Зарахування особи на навчання на підставі ваучера здійснюється закладами освіти відповідно до законодавства» [п. 10, 21].

Перепідготовка та підвищення кваліфікації громадян у системі ПТО здійснюються за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб [п. 1.6, 18].

Вид інформальної освіти C_M на рис. 2 покажемо окремою вершиною графа C_M .

Фактично можна сказати, що C_M , частково, є мірою засвоєння особою рівнів та ступенів формальної освіти від ДШС до ДН і до ОД. Тобто особа сприймає об'єми отримуваної інформації при навчанні, засвоює (запам'ятовує), перетворює і демонструє здатність використовувати (застосовувати) їх у наступній життєдіяльності. Критерієм оцінки сприйнятої особою інформації при формальному навчанні можуть бути результати оцінювання, що відображені у свідоцтвах, атестатах, дипломах особи.

Крім знань, отриманих при формальному навчанні (ФО), особа в інформальному (ІНФО) навчанні (C_M) оволодіває додатковими знаннями за своїми інтересами та з досвіду. Співвідношення між знаннями, які отримує особа при формальному та інформальному навчанні, покажемо на рис. 3 як перетин двох множин об'ємів знань і позначимо фігурою А. Площа фігури А, місце її розміщення (по колу) в множині ФО, розміри самих множин ФО та ІНФО, можуть виступати мірою об'єму засвоєних особою знань (характеристикою), ілюстративним критерієм конкурентоспроможності особи на ринку праці.

Рисунок 3. Співвідношення засвоєних особою знань у системі інформальної (I_nFO) і формальної (FO) освіти

Figure 3. Ratio of knowledge acquired by a person in system of the informal (I_nFO) and formal (FO) education

Навчання особи в системі I_nFO (C_M) здійснюється за власні кошти (кошти фізичних чи юридичних осіб). Знання особи в системі I_nFO ілюстровані площею фігури А (рис. 3) можуть здобуватися за бюджетні кошти в системі FO .

Висновок. Досліджено нормативне забезпечення конкурентоспроможної вищої освіти як основного складника системи освіти України в забезпеченні підготовки конкурентоспроможного людського капіталу.

Запропоновані графо-структурні моделі системи освіти України ілюструють: а) взаємне співвідношення між видами, складниками, рівнями освіти, освітньо-кваліфікаційними рівнями та ступенями освіти; б) освітні (ступеневі) переходи між рівнями та ступенями освіти; в) терміни підготовки за рівнями та ступенями освіти; г) скорочені терміни навчання в системі ступеневої освіти; д) можливості побудови особою конкурентоспроможної освітньої траєкторії протягом життя.

Досліджено відповідність здобутих особою рівнів та ступенів освіти: а) рівням Національної рамки кваліфікацій; б) професіям та професійним групам Національного класифікатора України; в) умовам фінансування за кошти Державного бюджету та кошти фізичних або юридичних осіб.

Запропоновано законодавчо й нормативно розширити розуміння важливості додаткових знань, які особа здобуває через самоосвіту, в сфері громадської або іншої діяльності, пов'язаної із родиною чи дозвіллям, які деколи мають переважний вплив на підвищення конкурентоспроможності особи, її працездатності й продуктивності праці при виконанні обов'язків у повсякденній професійній діяльності.

Conclusions. The analyzes the normative provision of competitive higher education as the main component of the Ukrainian education system in ensuring the preparation of a competitive human capital. Graph-structural models of the educational system of Ukraine are proposed, which illustrate: a) the mutual relation between the types, components, levels of education, educational and qualification levels and degrees of education; b) educational (step-by-step) transitions between levels and degrees of education; c) the terms of training for the levels and degrees of education; d) reduced terms of study in the system of degree education; e) the possibility of building a competitive educational trajectory throughout the life of a person. The correspondence of the levels and degrees of education received by the person is investigated: a) levels of the National qualification framework; b) professions and professional groups of the National Classifier of Ukraine; c) conditions for financing from the State budget

and funds of individuals or legal entities. It is proposed to legislatively and normatively expand the understanding of the importance of additional knowledge that a person acquires through self-education, in the field of social or other activities related to family or leisure. Such knowledge has, at times, a predominant influence on the enhancement of the person's competitiveness, her ability to work and productivity in performing his duties in his daily professional activities.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38 – 39, ст. 380) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Постанова КМУ від 23.11.2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-D0%BF#n12>
3. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Класифікатор професій ДК 003:2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hrliga.com/docs/327_KP.htm
5. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37 – 38, ст. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
6. Постанова КМУ від 23 березня 2016 р. № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF>
7. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 20, ст. 134 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>
8. Постанова КМУ від 20 січня 1998 р. N 65 «Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-98-%D0%BF>
9. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 32, ст. 215 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>
10. Постанова КМУ від 3 червня 1999 р. N 956 «Про затвердження Положення про ступеневу професійно-технічну освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-99-%D0%BF>
11. Постанова КМУ від 11 вересня 2007 р. N 1117 «Про затвердження Державного переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1117-2007-%D0%BF>
12. Закон України «Про позашкільну освіту» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 46, ст. 393 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>
13. Закон України «Про дошкільну освіту» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 49, ст. 259 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
14. Ogden By Lesley Evans. Babies start learning before they are even born. 5 July, 2016. <http://www.bbc.com/earth/story/20160704-baby-animals-start-learning-before-they-are-even-born>
15. Ибука, М. После трех уже поздно / Масару Ибука; [пер. с англ. – Н. Перовой]. – М.: Альпина нон-фикшн, 2011. – 126 с.
16. Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 жовтня 2018 року № 1096 «Про затвердження деяких нормативно-правових актів з питань прийому на навчання до закладів вищої освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/12/28/priyomu-2019.pdf>
17. Наказ Міністерства освіти і науки України від 10 жовтня 2018 року № 1082 «Про затвердження умов прийому на навчання для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста в 2019 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/10/12/priyomu-dlya-zdobuttya-okr-molodshogo-spetsialista.pdf>

18. Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.05.2013 № 499 «Про затвердження Типових правил прийому до професійно-технічних навчальних закладів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0823-13>
19. Закон України «Про загальну середню освіту» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 28, ст. 230 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
20. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367 «Про затвердження Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0564-18#n15>
21. Постанова КМУ від 20 березня 2013 р. № 207 «Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF>

References

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (2017) [The Law of Ukraine «About education»]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
2. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy (23.11.2011, № 1341) «Pro zatverdzhennia Natsionalnoii ramky kvalifikatsii» [The Resolution «About approval of the National qualifications framework»]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#n12> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Konstytutsiia Ukrainy» (1996) [The Law of Ukraine «Constitution of Ukraine»]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
4. Klasyfikator profesii (DK 003:2010) [Classifier of professions]. Retrieved from: https://hrliga.com/docs/327_KP.htm
5. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» (2014) [The Law of Ukraine «On the higher education»]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy (23.03.2016, № 261) «Pro zatverdzhennia Poriadku pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity stupenia doktora filosofii ta doktora nauk u vyshchych navchalnykh zakladakh (naukovykh ustanovakh)» [The Resolution «On approval of the procedure for preparing higher education intenders for the degree of doctor of philosophy and doctor of science in higher educational institutions (scientific institutions)»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» (2002) [The Law of Ukraine «On the higher education»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14> [in Ukrainian].
8. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy (20.01.1998, № 65) «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro osvitno-kvalifikatsiini rivni (stupenevu osvitu)» [The Resolution «On approval of the regulation on educational-qualification levels (graduate education)»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-98-%D0%BF> [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrainy «Pro profesiinu (profesiino-tekhnicnu) osvitu» (1998) [The Law of Ukraine «On professional (vocational) education»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
10. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy (03.06.1999, № 956) «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro stupenevu profesiino-tekhnicnu osvitu» [The Resolution «On approval of the regulations on the degree of vocational education»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-99-%D0%BF> [in Ukrainian].
11. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy (11.09.2007, № 1117) «Pro zatverdzhennia Derzhavnogo pereliku profesii z pidhotovky kvalifikovanykh robitnykiv u profesiyno-tekhnicnykh navchalnykh zakladakh» [The Resolution «On approval of the State list of professions for the training of qualified workers in vocational education institutions»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1117-2007-%D0%BF> [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy «Pro pozashkilnu osvitu» (2000) [The Law of Ukraine «About extracurricular education»]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14> [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu» (2001) [The Law of Ukraine «About pre-school education»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> [in Ukrainian].
14. Ogden L.E. (2016). Babies start learning before they are even born. Retrieved from <http://www.bbc.com/earth/story/20160704-baby-animals-start-learning-before-they-are-even-born>
15. Ibuka M. (2011). After three it's too late. Moscow, Russia. [in Russian].
16. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy (11.10.2018, № 1096) «Pro zatverdzhennia deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv z pytan pryimu na navchannia do zakladiv vyshchoi osvity» [Order «On approval of certain regulatory acts on admission to higher education institutions»]. Retrieved from

- <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/12/28/priyomu-2019.pdf> [in Ukrainian].
17. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy (10.10.2018, № 1082) «Pro zatverdzhennia umov pryiomu na navchannia dlia zdobuttia osvitno-kvalifikatsiinoho rivnia molodshoho spetsialista v 2019 rotsi» [Order «On approval of the conditions for admission to training for obtaining an educational qualification level of a junior specialist in 2019»]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/10/12/priyomu-dlya-zdobuttya-okr-molodshogo-spetsialista.pdf> [in Ukrainian].
  18. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy (14.05.2013, № 499) «Pro zatverdzhennia Typovykh pravyl pryiomu do profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv Ukrainy» [Order «On approval of the standard rules for admission to vocational education institutions of Ukraine»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0823-13> [in Ukrainian].
  19. Zakon Ukrainy «Pro zahalnu seredniu osvitu» (1999) [The Law of Ukraine «On general secondary education»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14> [in Ukrainian].
  20. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy (16.04.2018, № 367) «Pro zatverdzhennia Poriadku zarahuvannia, vidrakhuvannia ta perevedennia uchniv do derzhavnykh ta komunalnykh zakladiv osvity dlia zdobuttia povnoi zahalnoi serednoi osvity» [Order «On approval of the Procedure for enrollment, deduction and transfer of students to state and communal educational institutions for obtaining full secondary education»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0564-18#n15> [in Ukrainian].
  21. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy (20.03.2013, № 207) «Pro zatverdzhennia Poriadku vydachi vaucheriv dlia pidtrymannia konkurentospromozhnosti osib na rynku pratsi» [The Resolution «On approval of the issuance of vouchers for maintaining the competitiveness of individuals in the labor market»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF> [in Ukrainian].

Отримано 14.03.2019